

ШЫҢ

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1969 ч. январь 29 | СРЕДА | № 24 (7870) | Өртөз 2 көп.

Чартык чылды түннөп тура

Өөредилге чыгынын бирги чартык доору. СЭКП-нин XXIII съездинин удуз өөредилгесинин талаам-биле директиваларын амыдыралга боттадылар. Өөредилгенин болгаш кижизилдигинин шынарын бедилер, баштыкчының кибилеинге боттук чедикшиинерин ужуражыр дөш биестик республиканын башкылары, удуз өөредилге амыдыкчылары хой күштү болгаш куженишкенин бирги чартык чылда үндүргөн. Оң түнелни аналаткан чугааламчы, чогуур хем-чеглерин төлөилеп турар.

Бистик школаларының чартык чылда амыдынын түннөлдөсетки ханымшкын-биле демделген болуп аңа чүдүлөр хой. Кызыл хоорайның школаларының башкылары, педагогика чыл чүдүлдерин амыдыл, чогуулашты амыдыл турган. Өөредилгенин нити шынарын 91,4 хуу күөсеткен. Кызылдың № 4, 7, 8, 10, 14 школалары болгаш Кара-Хак школамы өөредилге шынарын элээн бедилген. Республиканын эге школаларының кол кургуу өөредилге шынарын долдур күөсеткен. Кара-Хемниң Бүрүн-Хем, Ужун, Чөөн-Хемчиктин Хайыраанда Октябрьдин 30 чылы аттыг. Тандынын Межеегей, Хову-Аксының сес чыл болгаш ортумак, Владимирова школаларының болгаш өскөдерин-да башкылар колдотканын куженишкенин амыдыл, өөредилге шынарынның 90-дан өрү хуузу чедип алган.

Бодунуң амыдылгы кызыл, мергезил-дир үргүзүп бедилди, чыл чүдүлдерин шийгээди алган, чогуулашты амыдыл турар класс удуруткучулары, тус-тус өртемнел башкылары чартык чылда немей өскөн. Ынды башкыларын удуруту турар класстарында, башкылар турар эртемнел-ринге өөредилге шынарын бедик, уругуларын билги ханы, сатылга-турму акча болуп турары таварыла эвес. Манаа чалгы-ла чакыккан көрөз.

Кызылдың № 2 школаларында бирги класс башкыны Арин Арапайына Алды-оол үр чылда амыдыл көстөп башкылаан кызылга өөредилгенин бедик шынарын чедип алган. Бо чартык чылда оң бирги класс база эки түнөлдүг. Оң ужуру чыл? Башкы чогуулашкы, тыяктыг амыдыл, башкылааншкынның арганын доктаама саймандыгын, уругуларын сепкил-сыймачыкче ханымла шыдаан. Ада-недер болгаш хой-нити организацыйлары-биле үргүзүп харылаалыг. Мындайча аңа бо чылда Тывада башкы чыл программага шийгезген шенделди чылда бирги классы дааскыла-да, башкылар оң чедикшиини шийгезип турары-да таварыла эвес.

Республиканын школаларының чартык чылда амыдыл түнөп тура, бо чүдүл херекте четтестер, харын-да дүвүрентип айтырдылар бар дээрин демделээр херек. Бистик бүгү школаларының чартык чылда өөредилгенин нити түнөлдө 88 хуу, азы 6 өөреникчинин бирээ-ле богай демделген болган школалар болгаш удуз өөредилге амыдыкчыларын, бүгү хой-нитин дүвүрентип барып шыдаа. Бай-Тайга, Тес-Хем, Оңур болгаш Эрзин районнарын школаларының чартык чыл түнөлдө республика школаларының нити түнөлдө бешти дыка чыны. Бо районнарда школалар амыдынын четтестери-

нин дугайында шүгүмчүлдер мурунда-ла турган, ыңчадажык райондар, башкылар, на районнарын партия, совет, комсомол организациялары амы чедир боттук хемчеглер албанын фактылар көргүзүп турар-дыр.

Чамдык школаларың, класстарың база чамдык өртемнел чартык чылда түнөлдө шына-ла дүвүрентип болуп турар. Чижээ, өөредилге шынарын Шуурмак школаны чүгө 73,5. Чадананың № 2 ортумак школы — 80. Савын школы — 83 хуу күөсеткен. Өөредилге шынарын чедип хуу чедирбоз класстар, өөреникчи-леринин оң хире хуузу богай алган башкылар эвээп эвес. Бо дөзгө чамдык башкыларын талаамдан уругуларын өөредип болгаш кижизилдиги шына ыңдыг чуга-ла керекти харысалга чок көрүп, чүгө «шак амыдыл» амыдыл болуу хөө-нүдөн, а школалар удуруткучуларын олардан кошкп негеделген болуп турарында тыгштып турар дээрин чүгээжээ.

Бүгү-нити ортумак өөредилгеге кирерин доозарында белетсел хууңу чугула айтырдыларын бирээп. Бо талаам-биле бисте чамдык эки чүдүлдер бар болза-да, четтестер амы-да хой. Өөредилге чыгылып бирги чартык чылда бешти республика школаларында 91 өөреникчи, оң нитинде Кызылдан 28, Чөөн-Хемчиктен 18, Бай-Тайгадан 16 өөреникчи школын чылда-ла чок кагаш чораан. Олар колдуула-ла 5—8 класстарың кошкп өөредилге-лиг өөреникчери болган. А чартык чыл түнөлдө «2» демдел алганнар база хой.

Бо болза өөредилге-кижизилдиге амыдыл амы-да кошкан, бүгү-нити ортумак өөредилгеге шийгезиле белетсел-дир кимдерине херекчел турар. Ыңчан-гаш бүгү-нити ортумак өөредилгеге шийгезилгенин үндөдөн айтырдыларын, ийи чылда чалгыс класска катан олар чорутуу чылдырылче башкыларын, ада-недерин, хой-нити организацыйларының нити куженишкенин угадылар херек.

Школачыны богай өөренири хой тала-да хамаарып чидип айтыр, оңу чалгыс талаан шийгезиле болбас. Ыңча-ла-да өөредилгенин шына, уругуларын билинин ханым башкынын чогуулашкы амыдыл, оң чорудуу турар кижизил-диниң демделген кол хамаарып дээр-ли маргын чок. Моңу ужурула башкы бургу бодунуң амыдыл, башкылар турар эртемнел мергезилни бедилер, урук бургу аңа амыдыл болуу дөш доктаа-ма, чүткүлдүг амыдыл хууулашты. А удуз өөредилге организары, өөредилге хамаарылагы институттар, партия, совет, комсомол организацыйлары школа колдотканын хууңу дуулаар, оларын амыдын контролдуур ужураут.

Өөредилге чыгынын бирги чартык доору, оңу ийги чылда эгелен. СЭКП-нин XXIII съездинин шийгезилгенин амыдыралга боттадылар. В. И. Ленинни төртүтүгүн хууңуң бээр 100 тызылны оюнга чедикшиинерин ужуражыр дөш бистик башкыларын, бүгү хой-нити азы улам куженишкенин амыдыл. А шийгезиле чогуур айтырдыларын, чылда-ла чогуур четтестер ийги чартык чылда-да аажок улу дээрин угап бил-дир ужураут бис.

Идепкейлиг ажилдаан

Беш чыл планнын дөзүк чыгында Чөөн-Хемчик районун механизаторлары техника септелген кыска хууула, эки шынарын доозарын шийгезиле. Алгай дүвүлгезин күөсүлүр дөш, олар шүгүлү амыдыл. Районун амыдыл, агыллары 188 тракторун, 149 анызынын, 136 селканы болгаш кедэ амыдыл-агынын өскө-даа көжү машиналарын септээр ужураут. Амы үге чедир азы-бүрү марканын 109 тракторун, 144 анызынын, 134 селканы септөө алган.

«Большевик» колхозун механизаторлары септелген кедерден дээр организацыйа, 18 трактордан 17-ин, 19 анызынын, 20 селканы эки шынарын септөө дооскан. Септелге чорудары-биле 2 аны-нону тургускан. Олар азын-да социалист чарыштыг амыдыл, оң түнөлдө доктаама үндүрүп, мурнакчы-ларын шынап-машталар чан-чыл болган. Хоочун механизаторлар К. Моргуу-оол, К. Доос-кара олар тургучу маалым, аныктарга үлгөрин көргүзүп турар.

«Искра» кедэ амыдыл-агы аргында техника септелген

баз-ла эки 26 тракторун 20-ин болгаш көжү машина-ларын бүрүн септөө алган. Монгуш Кертк-оолга турган септөө анык социалист чарыштын тилекчиси болуп турар.

Колхоз башкаар чери механизаторларын өөредилгеге эки улук кижизилгени салган. 30 кижиги бирги чергенин механизатор мергезилни чедип аллары-биле 21 кижизил эр-тирген.

Районун механизаторлары аркан техникалар чөр-чөр Советтеринин советаларынын хууңу-март 16-да доозор-соруланы салган амыдыл турар.

Чурукта: (солагай тала-ындан он талазынче) ужудукчу-космонавттар Евгений Хрунов, Влади-мир Шаталов, Борис Во-лынов болгаш Алексей Елисеев олар Москва Кремлинин девискээрин-де.

В. Чередишевтин фото-зу. (СЭТА-нын фото-хрониказы).

★ ★ ★

Идепкейлиг ажилдаан

«Тыва даг-дугу» комбинаттың арылгал фабриказы эртин чылы улук чедикшиинерин амыдыл. Сартууг даг-дугу бугу-рун үндүрүлгенин чыл планны хууулазын-дан эки күөсеткен. Пландан ажыр 331 муң рубльдин продукциязы сайгар-тыгын.

Комбинат бо бүгүгүн уламыдан 286400 рубльдин капиталгазын алган. Арылгал фабрика даг-дугу бугурунине

ЧАА БААЗА

Мажирания болгаш суг амыдыл-агы министрствонуң 1964 чылда тууду эгелен чыл бугурулге баазанын ту-дуу улаас амыдылгы кирер.

Эртем-техникаың сөөлү негеделерин баатар дээрн машинна-трактор мастерска-аының болгаш 150 автомаши-на кирер профлакториния тууду дооступ турар. Котель-накын ханым тууду доос-кан. Аны ДКР-65 деп ма-лалың ийи көтөүр турар. 160 автомашина турар гаражын туудуң доозарың хырыла кедип.

Ында бүгү амыдыл «Вос-ток синтетонтаж» эргелди-нип көжү чорутуу кимдер механизацыйа колонназын монтажкитер чорутуу турар.

С. МОНГАЛ

Макталдыг ишчилер

Малды чаш төлү менди камгалап алыр дөш, чымыл-тыг амыдыл амыдыл турар малчынынын хууңу-нуң чугула бараннары-биле улу чок хандырар херекче а-тозавга сандыгылар Тавара Монгалын, Котанай Кут-оол олар шүгүлү амыдыл турар. Малчынынын чыгыларын кижизилгенин хууңу аңа, оларын күөсүлү берил, хой-хей кодааннары аргыинге четти-гип турар. Малчин кодаанна-га ажыр сугу хууңу бугу чедир берип турар чалгыны Чөө-лу Болот-оолду база маалым аргажок.

Т. САЯН-ООЛ.

«Тес-Хем» совхоз.

Шефтеэнкил

Сүт-Хемде харылаа салбы-рым колхозунин совхозун Кара-Чыраа фермазын шеф-тен чораан. Ында мал чедип бар-даа болза, чалгыт херек-дөр өдөн белеткитилген, пектер, бизвалар ол чедир турары кергизиле. Шефче-ринин Оңдур Оңу-оол уду-руту чораан, аны баргаш ийи, башка калжыларын шийи коттир, кургалам, ситен-гиз сарыктан берген. Ферма эргелдире В. Оңдур хары-лаачылар өөрчү четтирген-нин илереткен, а шефте-леер моон сонгаар-даа дуулаам-рып азыннар.

Ч. ОВДАР.

Шалыпчы ай

Бай-Тайга районун «Мур-накты» колхозун амыдыл-чилер ийи баргаш болгаш башкы азынын олар ийи белеткитилген, пектер алы-ры кимдер чараан. Шүй ор-тумак школының 1000, калжы-лыгында школының 1200, уругулар албан чедир-ге болгаш конторага — 2000, шүтү 4200 кубометр одалар биле белеткээр ужураут. Моон-биле калжы 3000 кубо-метр тууду мажын база бед-тестер.

Ийи-арын дымтанар хуу-верде калжылыгы школы-ның 500 кубометр одалар амыдыл белеткен. Аны С. Са-мыла, М. Донган, Б. Куулар, Х. Арбай-оол болгаш өскөдер-да идепкейлаж көрүп, хуу норманын 450—300 хуу күөсү-дүн салым-чулугу чүтүлү-рүзүн боду а болуп чөтүлү-ргезин хууңуңуң үндөдөн болдуруп, уң дөзгөзгө хамаарышты чогучалар кимдер политиктиг шийгиз-үндүрүлгеге дуу болуп ийи.

(СЭТА)

Сонгуудагы умкүштүр

САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДЫП ТУРА

Тандынын район, кедэ, суур Советтеринин куускомнары организацыйа-массалыг амыдыл азын саймандыгын амыдыл. Ажыла депутаттарын, доктаама комсомолдарын, ма-баз-биле кижизилгенин турар апарган. Чамдык кедэ Со-веттеринин куускомнары чугу-ла айтырдыларын бүгү чур-тааларын хууулазын тур-гуузын практикалар турар.

Советтеринин сессияларында амыдыл, культуру тургу-зуушкунуңа хамаарышкан айтырдыларын чугаалажып, аны үндүргөн шийгизилгенин амыдыл боттадыларын талаам-биле организацыйа чамчеглерин куускомнар ап чорудуу турар. Социалык белеткитилгенин депутаттарын, доктаама комсомолдарын, өскө-даа активни кижизилгенин, масса-биле харылаанын бы-жыткан. Район Совединин кедэ амыдыл (диргазы депутат Ф. Зверев), санды болгаш шийгизилгенин чамчеглеринин (диргазы депутат К. Кудара-ев) талаам-биле доктаама комсомолдарын амыдыл чед-ле эки. Ол комсомолдар ботта-рынын амыдыл хамаарыш-кан айтырдыларын сессияга чугаалажып кимдер белеткит-китерине идепкейлаж кар-жип турар.

Сонгууларын чыгыларын күөсүлүлгезин Советтер-инин куускомнары доктаама кижизилгени салып келген. Бай-Хаакка чунар-башкыны хой чур салбырды кимдер тут-кан, ажылагы кижизилгени, уругулар салымны чыл башкы-нын база амыдыл эгелен. Дүргенин, Межеегейин сес-чыл школаларын ортумак кимдер ала организацыйа.

Советтерге сонугула чену

К. Семен, Хову-Аксы сес чыл школының директору З. Ба-кина олар база-ла идепкей-л хой-нити чедир, мурнакчы-бугурулгезин бооп турар. Ху-ууңу алган шийгизилгенин күөсүлүлгезин контролдуу доктаама тургуузын чамдык

куускомнар чедип алган. Куускомнар даргалары, сек-ретары-биле семинарларын 5 удуз эртергенин Советтер-инин амыдыл стилин, арга-хемчеглерин улам сайманды-гайжылыгына удуз алыгын бедилер.

Санды хандырылганын бол-гаш шийгизилгенин чедикши-ни экижидер хемчеглерин а то-рутканынын түнөлдө херек-чеглеринин негеделген хандырылганы экижон. Малчы-ны хандырылгы-биле 14 ав-то-маш амыдыл турар. Хову-Аксының амыдыл хандырыл-га комбинатын амыдыл чы-гылар амыдыл социалист ху-уулазын бүрү күөсүлү, кедэ суурларже, фермажык унуушкунерин кылып, ча-

гыларын күөсүлүлгезин чедир-ип турар. Ол ышкын амы-дыл чедиринин амыдыл чы-гылар мурнакчы одалары мажынычын унуу, эки ду-мажык чедирип турар.

Чөр-чөр Советтеринге ам бо-лур сонугула белеткитил-генин үнөлдө сонугуларын ортуңу организацыйа-массалыг амыдыл районун Советтер-инин куускомнары улам күш-тедирген.

С. ТУШКОВ.

КУНГУРТУГДА КОМБИНАТ

СЭКП-нин XXIII съездинин 1970 чылда чонун амыдыл хандырылганын дууа чедир-инин хемчеглерин элээн каш катан улааттарынын амыткан. Аны үндөлдөш, «Тес-Хем» колхозун башкаар чери амы-дыл хандырылганын сал-бырын эртеринин төкүлдө амыткан. Хандырылга комби-надынын өрөдөрлөдө идик-тер аймаан септээр болгаш кимдер чедир бээр чурк тур-тумалыгын өрөдө, баш таарар чедир дерип белет-китип, аны амыдыл мергез-илдиги кижизил-биле хан-дыр.

Ук комбинаттың амыдыл чыгылар чөр-беле сыйы харылаагы бооп, турарында чыгылар элээн арымаан. Ча-гыт бургуу чыгыткан кижизил-генин агаардан хал-дашыктын кымырын, ол де-вискээлеринин табын чон-нуң чедирин боозарын, чүк-бүрү дайын чедикшиин хон-ранын чүдүлдер-биле катан

дайымчыл самоэйттары, оңи-штинде бомбалык аар Б-52 самоэйттар амыдылгынын турар. АКШ-тын шериг-апар куттеринин самоэйттары сөөлү уде Лаостун де-вискээлерин агаар дөзгөзгө ортумак-биле 20 болгаш оон-даа хой хуууушкунуларын хууңуң кылып турар.

1962 чылдын Женева дугу-жулаарын күөсүлүлгезин тала-ам-биле Лаостун национал комсомолуның кежигуну, Нео Лао Хак Саттың чыгыне се-кретары Фунг Вонгичат Женева чөвүлел хуууулыг дугааларының (СЭТА-биле Ан-глия) 1965 чылдың ноябрь

18-те, ноябрь 28-те болгаш де-кабрь 30-де чалга чорутканын-га ук чөвүлел хуууулыг совет даргазы кижизилгенин салган. АКШ-тын Лаосту бомбадан, боозап турарынын болгаш

ринге удурулганна, олар-нын чуртууңу шийгизилгенин АКШ-тын хонгараларын соксарын неген турар. Амы уде, Вьетнамга ха-маарышты чогучалар ким-дир политиктиг шийгизил-генин чугаалажышкылар дугайында дугурууга чедип алдында ол бүгү де-вискээлер дайын чорударын соксарды болгаш политиктиг байдды экижидер уланыштарын де-легейин уаустары оңи-беле хообаштырын турда, АКШ-тын Лаоста электиг дайыл-ын улам чедиктирп турарын чүткө Парижке чугаала-жышкышкыларын чорударын таарымчалыг байдды тур-гусайп турар эвес, харын оон туржук — АКШ-тын Вьетнамда чорудуу турар да-йымнын аймынын Вьет-

намның кожа хөлбө чурт-тарыне база оонгарын аймын дигерип турар. АКШ-тын Лаоста электиг дайын оңи негеделдиге хонга чедирп турар болгаш табышкынын херөгөн амыдыл болуп ужуражып, Же-нева чөвүлел хуууулыг совет даргазы оңи шийгизилгенин буржу шаап турар. Совет дар-га Женева дугурууга катан шийгизилгенин чыгы-лш чок күөсүлүлгезин эгезорин-ге АКШ-тын кааза база кал-жип кийгизген. Оң чорук бо-лудуң салым-чулугу чүтүлү-рүзүн боду а болуп чөтүлү-ргезин хууңуңуң үндөдөн болдуруп, уң дөзгөзгө хамаарышты чогучалар кимдер политиктиг шийгиз-үндүрүлгеге дуу болуп ийи.

(СЭТА)

Лаос талазы-биле 1962 чылдын Женева чөвүлел хуралынын совет даргазы, СССР-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыконун медеглели

Лаостун шийгизилгенин херектерин Каттышкан Штаттарын хол-гааларынын улам күөсүлүлгезин турарын ол чуртун талаам-биле 1962 чылдын Женева чө-вүлел хуралынын совет дар-газы Лаоста байдды салгы човашкын-биле дүвүрээни-ниг демделген.

АКШ 1962 чылдын Женева чөвүлел хуралынын кижизил-генин турган, Лаостун хама-арышкы чорун, чалгы эвип, нейтралитетин хуууулгезин, са-гымы, оң херектерин хол-гаалары деп хууууулгезин бо-дунга алган богай. Ыңчан-мыже Каттышкан Штаттар Лаосту бодунун Индий-кыл-дат электиг политиканын база бир шөвөз болдуруп алыр дөш. Женева дугуру-галарын чоруп уууулгез-илдерин херек кырында ша-да-ла кылып эгелен.

Лаостун кол-кол политик

тиг күштеринин арозынга ка-ды амыдылгала чокка ол чурт чалгыс өтүп турар шы-даас турбуже, АКШ ол кады амыдылганын катан тур-гуузынга шалгыт таварыш-тырмашкан, шийгизилгенин жижикшиинерин кымып, а сөөлү чылдары Лаостун па-триоттук күштеринин удуз дай-ын үлгедилерин шүтүт бот-тандырып турар. Ам чугу-ламын ужуру болза, чүткө Кат-тышкан Штаттарынин Лаосте аны-ла-ла шериглерин салып кирип, оң чедикшиин чедир-ип, Женева дугурууга-ларынин сугагыл кол негед-дерин чедик хажайга чөр-чүп уууууу кимдер шериг объективтерин тууду, ол чы-жестик өскө-даа хемчеглерин ап турарында эвес. Каттыш-кан Штаттарынин үлгедилер кымыр дам барган: чуртун де-вискээлерин бомбалаарын

болгаш өдче агаардан хал-дашыктын кымырын, ол де-вискээлеринин табын чон-нуң чедирин боозарын, чүк-бүрү дайын чедикшиин хон-ранын чүдүлдер-биле катан

ажыламышкан, халдашык-на кимдер электиглеринин кымып чалгычкын үлгедил-лери болу берген.

Сөөлү уде АКШ-тын ужуз чугуууу Лаоста үлгедилгезин дөзгөзгө күөсүлүлгезин оңа салгы човашкын апарган. Нео Лао Хак Саттың (Лаостун патриоттук фронтунун) контролдуу турар де-вискээ-леринге халдап, ужуушкуну-нар кымырыга амы уушп

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун патриоттук күш-терин америк дайымырактарын араатангы үлгедилгезин

мында өскө-даа дайын үлгедилеринин кымып чалгычкын дугайында, ол үлгедил-леринин түнөлдөш табын чонун аймы, козгалаларга таварыш турарын дуга-йында хой салгыт тодургай барымдаларын ол чагааларда өскө-даа хой документтер де-вискээ-биле бир дөмөй көрүс-көн. Лаостун

ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫНАРЫ

1968 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, В. И. Ленинниң төрттүнчү хунуудан бээр 100 чыл оюнга төлөнтүгү ужуражып, дини социалисттик чарыкты калбартышса, беш чылдың үшкү чылында узус ажил-агыйының бүгү адырларында болгаш культура тургузуушкунунга күш-ажылчы чаа-чаа чедикчиликтерин чедип алган.

УЛЕТПҮР

Улетпүр бугурулгелеринин ажилдакчылары 1968 чылда продукция бүдүрүлгелеринин планын амыр күтүскен. Улетпүр продукцияларын бүдүрүп 1967 чылга деңизерге 8 хууга көтүрдү. Улетпүр чыгуу адырларының талазы-биле продукция бүдүрүп эртен чыл-биле деңизерге мынчаар көтүрдү:

Электрэнергетика 14 хууга
Хөмүр-дәм 9
Маш болгаш маш ажилдап кылым 12
Түдүт материалдар улестүрүк 5
Чик үлестүрүк 19
Чик үлестүрүк 6
Политграффия 23

Республиканың улестүр бүдүрүлгелери сайгарган продукция хемчээлиниң 1968 чылда планын 104 хуу күтүскен. Сайгарылганың хемчээлиниң чыл планын эинде чагырганында бүдүрүлгелер 105 хуу, республика чагырганында бүдүрүлгелер 104 хуу күтүскен.

Республиканың 60 улестүр бүдүрүлгелеринин сайгарылга хемчээлиниң чыл планын 44 бүдүрүлгө долдуру болгаш амыр күтүскен. Ол бүдүрүлгелеринин планда амыр сайгарган продукциянының нити хемчээли 2,8 млн. рубль болган.

Сайгарган продукцияны хемчээлиниң талазы-биле планын түс-түс бүдүрүлгелерин күтүскен:

1968 чылда күтүскөн хуу	1967 чылда долдуру болгаш күтүскөн хуу
Энелде чагырганында улестүр	105
Оң иштинде: «Тыва даг-дугуун» арылгал фабрикасы	107
«Кызыл-Хаван» шахта	110
Чалалан развал	116
«Тыва тууду» трестин ДБК-зы	99,7
«Тыва даг-дугу тууду» ДБК-зы	67
Республика чагырганында улестүр	104
Оң иштинде: эл комбинаты	103
Сүт комбинаты	106
Аш-чөм улестүрүнүн эргелели	103
Кызылдың халык заводу	105
Чадананың халык заводу	95
Ак-Довураңның халык заводу	100,4
Хову-Аксинин халык заводу	102
Паво заводу	105
Тараа продуктулар эргелели	106
Республика чагырганында базааы	107
Чадананың тараа пунтутуу	105
Кызылдың тигорффия	114
Лапараның комбинаты	100,1
Алм заводу	128
Түдүт материалдар эргелели	100,2
Кызылдың тууду заводу	100,0
Кызыл-Мажалыктын тууду заводу	100,8
«Тыва тууду» трест	105
Тыва септелге-тууду трест	69
Нийс ажил-агый эргелели	125
Улут-Хем мш улестүр ажил-агый	105
Автосептелге заводу	98
«Сельхозтехника» республика каттыжымшыны	97
Амдырал хандырылга министр-ствоу	102
Кызылдың дааранылга фабрикасы	101
Кызылдың амдырал хандырылга комбинаты	106
Шагаан-Арыттын амдырал хандырылга комбинаты	87
Туранын амдырал хандырылга комбинаты	106
Сарыг-Септин амдырал хандырылга комбинаты	101
Чадананың амдырал хандырылга комбинаты	95
Токунуң амдырал хандырылга комбинаты	124
Бай-Хаатын амдырал хандырылга комбинаты	143
Ак-Довураңнын амдырал хандырылга комбинаты	119
Хову-Аксинин амдырал хандырылга комбинаты	113
Самагалдың амдырал хандырылга комбинаты	133
Эрланын амдырал хандырылга комбинаты	106
Өвүрүн амдырал хандырылга комбинаты	117
Бай-Тайганын амдырал хандырылга комбинаты	128
Септелге-тууду уастоту	89

Сайгарылга хемчээлиниң 1968 чылда планын республика-нын районнарының күтүскен:

Районнар	1968 чылда күтүскөн хуу	1967 чылда долдуру болгаш күтүскөн хуу
Бай-Тайга	128	177
Барым-Хемчик	102	111
Өвүр	117	131
Чөөн-Хемчик	105	113
Улут-Хем	112	99,9
Танды	105	135
Бив-Хем	113	135
Току	98	110
Кав-Хем	99,5	124
Тес-Хем	106	136
Эрл	104	113
Кызыл хоорсовет		

Продукцияларын бүдүрүлгелеринин планын бараан боду-биле 1968 чылда күтүскенни дарааында саннар көргүзүп турар:

1968 чылда бүдүрүлгө	1968 ч. күтүскөн хуу	1967 чылда долдуру болгаш күтүскөн хуу
Электрэнергия (млн. кВт/ч)	111,9	108
Хөмүр-дәм (млн. тонна)	359	114
Түдүт туубурут (млн. кезек)	23,3	86
Түдүт чыгуу (млн. тонна)	1,2	75
Чымыл элээр депир-бетон кон-струкциялар, кезектер (млн. м³)	42,0	103
Даг-дугу (тынымы) (тонна)	24863	112
Түдүт болгаш олар мш «ортук-тези» (млн. м³)	256	96
оң иштинде түлүт майы (млн. м³)	209	103
Дилген материал (млн. м³)	101	108
Мезел (млн. рубль)	678	85
Хөм элээр (млн. элээр)	48,6	122
Киле элээр (млн. элээр)	62	104
Киле элээр (млн. элээр)	770	104
Эл, бары катеролияның үрүмек		
продуктулары-биле (тонна)	6797	102

1968 чылда бүдүрүлгө	1968 ч. күтүскөн хуу	1967 чылда долдуру болгаш күтүскөн хуу
Колбаса кымылгар (тонна)	880	102
Мал сарыла (тонна)	449	104
Чалаа сүт продуктулары (тонна)	10053	100,5
Далган (тонна)	10680	94
Хлеб, булка кымылгар (тонна)	15920	102
Кондитер кымылгар (тонна)	712	102
Пиво (млн. декалитр)	174	89
Элээртук сукуннар (млн. д/л)	123	83
Водка (млн. декалитр)	60	100
Дус тынымы (тонна)	5473	130

1968 чылда 1967 чылдааындан хой бүдүртүнген чүүдөр: электрэнергия—10,9 млн. кВт-шакка, хөмүр-дәм—27,8 млн. тонна, түдүт туубурут—1,9 млн. кезекке, чымыл элээр депир-бетон конструкциялар болгаш кезектер—600 кубометрге, даг-дугу (тынымы)—4663 тоннага, түдүт болгаш оларга мш (соортуктези)—16,6 млн. кубометрге, дилген материалдар—11,9 млн. кубометрге, хөм элээр—4,6 млн. элээрке, киле элээр—2,4 млн. элээрке, дараалыг кымылгар—109 млн. рубльге, эл—815 тоннага, колбаса кымылгар—71 тоннага, чалаа сүт продуктулары—1232 тоннага, кондитер кымылгар—59 тоннага, дус тынымы—1347 тоннага алган.

Планнашкыны болгаш экономиктиг илг беринишкенин чаа системазын буугаар республикада 7 бүдүрүлгелер—«Тыва даг-дугу» комбинат, Улут-Хем мш улестүр ажил-агый болгаш аш-чөм улестүрүнүн эргелелинин бүдүрүлгелери ажилдап турар. Ол бүдүрүлгелер продукция сайгар-арының планын 105 хуу күтүскен, планда амыр 800 млн. рубльдин продукциялар сайгарган, ол эрге планда амыр продукциянының нити хемчээлиниң 33 хууга болуп турар. Сайгарылганың хемчээли эртен чылга деңизерге 17 хууга өскөн.

Күш-ажыл бүдүрүлгелеринин 1968 чылда планын 103 хуу күтүскен. Бүгү улестүр бүдүрүлгелеринде күш-ажыл-дың бүдүрүлгү эртен чылга деңизерге 2 хуу, чаа системазы пландап бүдүрүлгелерин—8 хуу беден. Бараан продукцияларын бот-түзүн чингидирин чыл планы күтүскен.

КӨДӨ АЖЫЛ-АГЫЙ

Республикада бүгү көдө ажил-агый култураларының тарылга шөү 353,9 млн. гектар четкен болган 1967 чылдааындан 1000 гектар өскөн. Тараа култураларының шөү 248,2 млн. гектар болган, оң иштинде соортук тарылга 166 млн. гектар.

Көдө ажил-агыйның нити продукциянының хемчээли 1968 чылда, чикер мөдөөлөр-биле алырга, 63 млн. рубль болуп, ол эртен чылдааындан 24 хууга өзөш. Нити продукцияны хемчээлиниң өзөшүн агаар-бойдустун таарыма чок байдалының уруксуздан көдө ажил-агыйның кол-кул култураларын алырының дыка кызылганындал көдө болган.

1969 чылда элөөн туруштук дүжүтү алыры-биле республиканың ажил-агыйларында 119,6 млн. гектар күсүк ер адырлыгын чоруткан, ол болза 1967 чылдааындан 4124 гектар хой болган ол. 1969 чылдың дүжүтүне тараа култураларының 44 млн. тонна урезиниң урган. 1967 чылга бо-дараа 2 амыр катан хой объект шөлдерге төккөн. Көдө ажил-агый техникаларының септелген элөөн организмиз чоруп турар.

1969 чылдың январь 1-де тракторлар, «Алжанын», трактор конструкторының септелгенин планы күтүскен. Чикер саалгаларын буугаар алырга, продуктулук мал-дың баш саны мындыг:

Малдар	Бүгү ажил-агыйларга	Колхозтарга, совхозтарга
	Мүн баш	Мүн баш
Мыйыстыг бода мал	193,1	103
Оң иштинде — илек	71,7	101
Хаваннар	20,9	65
Хой болгаш өшкү	1066,5	103

1968 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малдың баш саны 3,3 млн. башка, хой болгаш өшкүң баш саны 30,5 муңга өскөн.

Ажил-агыйларын бүгү хөлүлдеринге мал ажилының продуктуларын мынчаар бүдүрген:

Продуктулар	1967 ч.	1968 ч.
Эл (соккан деңиз) — мүн тонна	18,4	17,2
Сүт — мүн тонна	58,6	57,5
Дүк — тонна	1935	2051
Чуурга — млн. борбак	10,5	13,1

Мал ажилының продуктуларын бүдүрү талазы-биле Бив-Хем районун болгаш Кызыл хоорсоветинин ажил-агыйларын эл, сүт болгаш дүк бүдүрүп 1967 чылга деңизерге элөөн улгатырган, эки түнөөлдерин чедип алган.

Малдың продуктуу 1967 чылга деңизерге 1968 чылда өскөн. Бир пектен сүт саны алырга 1418 кг болуп, эртен чылга уугу 6 хууга, далааларын тургалары 29 хууга өскөн. 1968 чылда бир сар илекке онааштыр сүт саны алырының далаалың колхозтар, совхозтар 103 хуу күтүскен. Бай-Тайга районун колхозтары болгаш совхозтары 149 хууга, Тандыны — 105, Бив-Хемин — 108, Кав-Хемин — 107, Эрланын — 121, Тес-Хемин — 144 болгаш Кызыл хоорсоветтин — 114 хууга күтүскен.

Мал ажилының продуктуларын санын алырының күрүне планын сүт 6, эл болгаш дүк 7 хууга амыр күтүскен. Колхозчуларын бир кижги хунуге төлөвир 1967 чылга деңизерге 5 хууга өскөн.

Колхозтарын болгаш совхозтарын материал-техниктиг базааы экинип турар. 1968 чылдың январь 1-де 4847 (15 эл күжү-биле санаарга) тракторлар турганынын орунуга 1969 чылдың январь 1-де 5129 тракторлар бар турган ийке-не азы чикер тарылга-биле 1967 чылда 1282 мүн гектары орнуга 1968 чылда 1315 мүн гектар хемчээлиг бүгү ажил-дарын кылган.

ТРАНСПОРТ

Нити ажилдагы автотранспорту-биле чүк дамыгаарының 1968 чылда планы 101, тонна-километр талазы-биле 100,3 хуу күтүскен. Чүк соортуктезинин нити хемчээли 1967 чылдааында деңизерге 1 хууга, тонна-километр талазы-биле — 9 хууга көтүлдү.

Автотранспорт-биле пассажирлар дамыгаарының чыл планы 163 хуу күтүскен. Болган 1967 чылга деңизерге 4 хуу көтүлдү. 1968 чыл дүргүзүндө шунту 20,1 млн. пассажирларын дамыгаар. Пассажир-километр талазы-биле план 106 хуу күтүскен. Болган эртен чыл-биле деңизерге 17 хуу өскөн.

КАПИТАЛ ТУДУТ

Республиканың улус ажил-агый хөгжүлдеринге күрүне капитал салымшынында 42,3 млн. рубльди кирген. Күрүне планында көрдүнгөн хөргөлөвирин күсөл-биле бүдүрүлгө болгаш бүдүрүлгө элээр сооруларын кол фонду-нун 38,6 млн. түнге ажилдап кирген ийке эртен чыл-дың бо үзүнге деңизерге 64 хуу хой болган. Оң иштинде бүдүрүлгө сооруларынга 47,5 млн. рубль ийке эртен чыл-дың ол үзүнге деңизерге 4 катан хой болган.

Күрүне планында 1968 чылда көрдүнгөн хөргөлөвирин күсөл-биле кирген салымшыны республикада 35,7 млн. рубль болган ийке эртен чылдааында 19 хуу көтүлдү. Түдүт-монтаж ажилдары 23,7 млн. рубльге күтүскен. Ийке эртен чылдың ол-ла үзүнгөндө 17 хуу хой болган.

Бүдүрүлгө сооруларын объекттерге капитал салымшы-нын эртен чылдың ол-ла үзүнге деңизерге 16 хуу өскөн. Оң иштинде түдүт-монтаж ажилдары 10 хуу өскөн. 1968 чылда бүдүрүлгө күчүзүнүн дарааында чаа объекттерин түзүп болган ажилдап кирген: (Кызылдың сүт заводу, «Тыва даг-дугу» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарда

ТЭС-терин алгыдарып, электри дамчылар бедик вольтууг шугунарны, «Барлык» совхозун Алаш, Барлык суутары-га системаарын, тараа сикаттарын болгаш асфальтлаан шөлдерин, Ак-Довурак — Абазанын 210 километр дүртүгү автооруун ажилдап киргизген.

Күрүне капитал салымшынының күсөл-биле көдө ажил-агыйның бүдүрүлгө сооруларын объекттерин (колхозтар чокка): мыйыстыг бода малдың 200 баш кирер, хойнун 5000 баш кирер, куштун 20000 баш кирер кажааларын туткан болгаш ажилдап кирген. Республиканың көдө ажил-агыйында 1968 чылда күрүне капитал салымшынының түдүтү 7,3 млн. рубльди кирген, түдүт-монтаж ажилдарының хемчээли 4,1 млн. рубль болган ийке чыл планының 86 хууга болган.

Чуртталга туудуна күрүне капитал салымшыны республикада нити-биле 8,6 млн. рубль болган болгаш эртен чылдың ол-ла үзүнге деңизерге 26 хуу өскөн. Күрүне планында тускайлаттынган хөргөлөвирин күсөл-биле республиканың бүдүрүлгелери болгаш организациалары 60 мүн дербесчир метр нити шөдүт чуртталга байынырып ажилдап кирген, ол эртен чылдың ол-ла үзүнгөндө 40 хуу хой болуп, Чикер санаашкыны буугаар алырга, чуртталга чон болгаш колхозтар боттарының хөргөлөвириниң база күрүне чөлөвирин күсөл-биле 14 мүн дербесчир метр нити шөдүт чуртталга байынырып туткан.

Културалар-амдырал туудуларынга капитал салымшыны 3,1 млн. рубль болган. 1968 чылда күрүне капитал салымшынының күсөл-биле республикада нити-биле 1320 өөреникчи олуттуг нити билгит школаларын, 240 олуттуг школа наамын чептөөн уругулар албан черлерин, 138 олуттуг чурар-байынырып ажилдап кирген.

Республиканың түдүт организациалары 1968 чылда хемчээли күтүскен, ол болза чыл планының 86 хууга болуп, оң иштинде «Тыва тууду» трест 9,2 млн. рубльге азы планын 85 хуу, «Тыва көдө тууду» трест 5,6 млн. рубльге азы 85 хуу күтүскен.

Көдө ажилдарының чыл планын «Тыва кобальт тууду» эргелели, Кав-Хемин септелге-тууду эргелели, Абазанын түдүт эргелелин № 834 болган 833, «Сибирь электромонтаж», «Сибирь сантехмонтаж» участоттары күтүскен.

Капитал салымшынының болгаш материалдыг база күш-ажыл култураларын хой объекттерге быдаралып чорук түдүтүгү үргүлүшкөн. Ажил пагы чадар, кадрлар солчур чоруктар ам-да хой, чамдыкта техниканы багыр ажилдап турар. Оң түнөөлүндө күш-ажылдың бүдүрүлгүлүн бедиринин далаалы күтүскен. Болган түдүт-монтаж ажилдарын черек кырында бот-үзүн уга-таттыр чоруту болдурган.

УЛУСТУН МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ БАВДАЛЫНЫҢ БОЛГАШ КУЛТУРУЛГӨ ДЕНЧЕЛИНИҢ БЕДӨНИ

Республиканың улус ажил-агыйнда ажилчынының болгаш албан-халакчыларын саны эртен чылга деңизерге 6 хуу өскөн. Материалдыг төлөвирин болгаш тарифтиг шалым-ның бедиринин түнөөлүндө ажилчы болгаш албан-халакчыларын айла ортук шалым 6 хуу өскөн.

Ажилчыларын болгаш ийке-техниктиг ажилдакчыларын мергешил болган. Республиканың улус ажил-агыйында далаа болган тускай ортук эртенги елешаларының саны чыл төңүзүндө 11,4 мүн чептен болгаш соолу ийи чыл иштинде 14 хуу өскөн. Малайы елешаларының саны улестүр бүдүрүлгелеринде (38 хуу), туудула (34 хуу), совхозтарда (42 хуу), транс-портта (37 хуу) дыка өскөн.

Чыгышта, бригадалап база курстарга өөрдириниң арга-зы биле бүдүрүлгөдөн чарбай кадрлар белеткээр чоруп турар. 1968 чылда колхозтар болгаш совхозтар 1,6 мүн ажилдакчыларын чаа мергешилге өөртөткөн болган мергешил бедиткен, ол 1967 чылдааындан бугун чартан катан хой болган.

Күрүне болгаш кооператив салымшы үрүмкөт садар бараан саарылганын 1968 чылда нити хемчээл. Республикозотун комиссияларын санын кирбесе, 113,3 млн. рубль болуп, 1967 чылга деңизерге 8,6 млн. рубльге азы 8 хууга көтүлдү.

Республиканың кол садыг организациаларының 1968 чылда үрүмкөт садар бараан саарылганы күтүскенни дарааында саннар көргүзүр:

Садыг организациалары	Херек кырында миллион рубль-биле	Ланга уугу хуу
Республикада нити	113,3	102
Оң иштинде: Респотребсоюз	58,8	99,8
Кымылторг	24,7	103
Столоваялар трестин	3,9	115
Тыва садыг базааы	5,3	110
«Тыва даг-дугу» ОРС	7,4	111
Анткалар эргелели	0,7	97
«Сельхозтехника»	0,7	104

Үрүмкөт садар бараан саарылганын чыл планын Респотребсоюз, Анткалар эргелели, мш ажил-агыйлары болгаш «Семитрест» трест күтүскөн.

Садыг организациаларына бараан белеткөө бээринин чыл планын Амдырал хандырылга министрствоу 88 хуу, одалга улестүрүнүн эргелели 71 хуу күтүскен. Ол бүдүрүлгелер 113 мүн рубльдин бараанын чурат бербес.

Чуртталга чонун амдырал хандырылгазының планын АССР-де нити-биле 1968 чылда 105 хуу күтүскен. оң иштинде: хоорай черлерге—104, көдө черлерге—106 хуу күтүскен.

Чонга көргүзүп турар ачы-дузанын нити хемчээл 1967 чылга деңизерге 424,5 мүн рубль көтүлдү болгаш 172,5 мүн рубль болуп турар. Амдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин саны 14 неместен. Ажилдап турарларын дайымыл ортук саны 12 хууга өскөн.

Амдырал хандырылгазында ачы-дузанын хемчээли бир туртталгыча санаарга санаарга 1968 чылда АССР-де нити-биле 7 рубль 67 копейка, оң иштинде хоорай черлерге — 16 рубль 09 копейка, көдө черлерге — 2 рубль 75 копейка болган.

Хандырылга ачы-дузанын хемчээлин бир чуртталгыча санаарга санаарга 1967 чылга деңизерге 30 хууга өскөн. Ынчалзажок, хоорай черлерде хандырылга ачы-дузанын 28 хуу болуп турарына уду көдө черлерге 43 хуу чедир турар өвүлгөдөн бедик темпизин тура-даа, хоорай чуртталгычына болаарга көдө чуртталгыча ачы-дузаны 6 катан өвөшти чедир турар. Ындыг бойдал болаа амдырал хандырылга бүдүрүлгелеринин * хой уругуу хоорайларда тургустунганында, а хандырылгазын үнүшкүңүт хевир четкени турарында болуп турар.

Республиканың аялалга кассаларында чонун салымшыны 1968 чылда элөөн өскөн. 1969 чылдың январь 1-де салымшынының саны 43,5 мүн кижге, салымшынының артыкшыны 13,8 млн. рубль болган. Эртен чылда салымшынының саны 3,7 мүн кижге, салымшынының артыкшыны 2,9 млн. рубльге көтүлдү.

Нити билгит школаларының өөреникчиликтерин саны 1968—69 өөренилге чылынып эгезинде 55,1 мүн кижге чедип, эртен өөренилге чылындааында 1,5 мүн кижге хой болган. Оң иштинде 4,6 мүн кижге ажилдааында өөренип турар. 1968 чылда 1,9 мүн кижге ортук эртенги, оларын иштинде 558 кижге ажилчы болган көдө амылтар шко-лаларында чедип алган.

Кызылда башкы институтунда бот-өөрөдөлгөлөр-биле катал 1468 кижге, тускай ортук өөрөдөлгө черлеринде 3570 кижге өөренип турар. 1968 чылда пединститут 214, тускай ортук өөрөдөлгө черлери 573 тускай өөренилгелерин доостурган.

1968—69 өөренилге чылында пединститут бот-өөрөдөлгөлөр-биле катал 275 кижжиге, тускай ортук өөрөдөлгө черлери 1038 кижжиге күдөп э

